

13. Palmer F. R. 2001. Mood and Modality. Cambridge: Cambridge University Press. – 236 pages // [Електронний ресурс]. – режим доступу : <https://books.google.com>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Нестеренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: словотвір, морфологія, проблеми функційної граматики української мови.

УДК 811.161.2 + 81'367

ТЕМПОРАЛЬНА СЕМАНТИКА В СТРУКТУРАХ ЗАЙМЕННИКОВО-СПІВВІДНОСНОГО ТИПУ

Тетяна ОГАРЕНКО (Кропивницький, Україна)

У статті визначено структурні особливості складнопідрядних речень прислівно-кореляційного типу, встановлено систему корелятивних пар, які беруть участь у формуванні темпоральної семантики. Виявлено, що семантику часу виражають переважно морфологізовані корелятивні пари, тобто структури, до складу яких входять прислівники з темпоральним значенням. Більшість аналізованих одиниць зі значенням часу – речення симетричної структури. Найбільш продуктивним у вираженні зазначеної семантики є прономінатив тоді.

Проаналізовано семантичну різноманітність темпоральних конструкцій; досліджено вплив контактності / дистантності корелятивної пари на відтінки в позначенні часу дії. Контактне розташування сприяє більш чіткому уявленню про час дії. Здійснити уточнення часового проміжку й загострити на ньому увагу допомагає функціонування підсилювально-видільних пре- (переважно) та постпозитивних (зрідка) часток. Для темпоральних блоків характерні додаткові семантичні нашірування. Наявність того чи того відтінку в значенні пов'язана із специфікою корелятивних пар.

З'ясовано закономірності функціонування темпоральних частин при дієслівних / недієслівних предикатах. Виявлено, що аналізовані одиниці тільки в незначній кількості випадків ужито при недієслівних присудках. Така тенденція спостерігається, зокрема, у творах усної народної творчості (найчастіше – у прислів'ях та приказках), де є необхідність подати якісну предикатну характеристику, а не процесуальну.

Доведено, що в межах блоку «співвідносне слово + підрядна частина» можуть функціонувати елементи, що граматично й семантично пов'язані з його компонентами й ускладнюють структуру.

Ключові слова: складнопідрядні речення прислівно-кореляційного типу, блок «співвідносне слово + підрядна частина» (фразова номінація), прономінатив, корелятивна пара, темпоральна семантика, контактність / дистантність корелятивної пари, симетрична структура, дієслівний / недієслівний предикат.

Огаренко Т.А. Темпоральная семантика в структурах местоименно-соотносительного типа.

В статье определены структурные особенности сложноподчиненных предложений присловно-корреляционного типа, установлена система коррелятивных пар, участвующих в формировании темпоральной семантики. Выведено, что семантику времени выражают преимущественно морфологизованные коррелятивные пары, то есть структуры, в состав которых входят наречия с темпоральным значением. Большинство рассматриваемых единиц со значением времени - предложение симметричной структуры. Наиболее продуктивным в выражении указанной семантики является прономинатив тоді.

Проанализировано семантическое разнообразие темпоральных конструкций; исследовано влияние контактности / дистантности коррелятивной пары на оттенки в обозначении времени действия. Контактное расположение способствует более четкому представлению о времени действия. Осуществить уточнение временного промежутка и заострить на нем внимание помогает функционирование усилительно-выделительных пре- (преимущественно) и постпозитивных (редко) частиц.

Для темпоральных блоков характерны дополнительные семантические наслоения. Наличие того или иного оттенка в значении связано со спецификой коррелятивных пар.

Выяснено закономірності функціонування темпоральних частин при глагольних / неглагольних предикатах. Виявлено, що розглядавані одиниці тільки в незначительному кількості випадків прийняті при неглагольних сказуємих. Така тенденція спостерігається, в частині, в прозі народної творчості (частіше за все - в прислів'ях та приказках), де є необхідність показати якісну предикатну характеристику, а не процесуальну.

Доказано, що в межах блоку «соотносительное слово + подчиненная часть» могут функционировать элементы, грамматически и семантически связанные с его компонентами, которые усложняют его структуру.

Ключевые слова: сложноподчиненные предложения присловно-корреляционного типа, блок «соотносительное слово + подчиненная часть» (фразовая номінація), прономінатив, корелятивна пара, темпоральная семантика, контактность / дистантность корелятивної пари, симетрична структура, глагольний / неглагольний предикат.

Ogarenko T.A. Temporal semantics in the structures of the pronoun-correlative type.

In the article the structural features of complex sentences of the verbal-correlation type are determined, the system of correlative pairs which participate in the formation of temporal semantics, is established. It is found that semantics of time is expressed mainly by morphologised correlation pairs, so it is the structures, which include adverbs with temporal meaning. Most of the parts analyzed with the meaning of time are the sentence of a symmetric structure. The most productive in expressing this semantics is the promoninate «then».

The semantic variety of temporal constructions is analyzed; the influence of the contact / distanta of the correlation pair on the senses in the indication of the action time is investigated. The contact location helps to give a clearer picture of the time of the action. The functioning of the amplifying-excretory pre-(predominantly) and postpositive (occasionally) particles helps to clarify the time interval and to sharpen the a. For attention on this. The additional semantic layers. are characteristic of the temporal blocks The presence of the sense is related to the specificity of the correlation pairs.

The regularities of the functioning of temporal parts with verbal / non-verbal predicates are determined. It was found that the analyzed parts were used in non-verbal sentences only in a small number of cases. This tendency is observed, in particular, in the works of oral folk art (most often in proverbs and sayings), where there is a need to provide a qualitative predicate characteristic, but not procedural.

It is proved that within the block, " the relative word + the contract part" can function elements that are grammatically and semantically linked to its components and complicate the structure.

Key words: *complex sentences of proverbially-correlation type, block "the correlative word + the contracting part" (a phrase nomination), pronominate, correlative pair, temporal semantics, contact / distanta correlation pair, symmetric structure, verbal / non-verb predicate.*

У системі складних речень сучасної синтаксичної науки визнано функціонування складнопідрядних речень (далі – СПР) з детермінантними підрядними частинами (розчленованої структури; вони спеціалізовані на вираженні обставинних відношень) і з прислівними підрядними частинами (нерозчленованої структури), з-поміж яких виокремлено власне-прислівні (характерна лексична повнозначність опорного слова) і прислівно-корелятивні (специфічний різновид прислівних (займенниково-співвідносні), у яких спостерігається лексична ненаповненість співвідносного слова).

Детермінантні складні речення становлять ядро, бо вони – «найпоказовіший і найпоширеніший тип складнопідрядних речень» [3, с. 323]. Складні конструкції з прислівними підрядними частинами є периферійними, тому що «за своєю синтаксичною організацією зближуються з простими реченнями» [3, с. 329].

Однак, незважаючи на існування такої, здавалося б, усталеної системи складнопідрядних речень, у граматичній науці залишається значна кількість проблемних питань. До таких можна віднести і питання про статус складнопідрядного речення і про роль підрядної частини (далі – ПЧ) в межах складного речення.

До середини XVIII ст. «ніякого послідовно розвинутого вчення про речення, ніякої теорії речення немає у російських граматистів» [1, с. 11]. М. В. Ломоносов у своїх працях з граматики та риторики, крім простого речення, уперше виокремив ще дві синтаксичні категорії: «сочинение сложное» (складне речення) і у сфері стилістики – період. Разом із новим поняттям (складне речення) з'являються й нові проблеми: склад цієї одиниці, змістові відношення між її частинами, засоби зв'язку тощо.

Зрозуміло, що інтерес багатьох дослідників привернула нова конструкція. М. І. Греч спробував побудувати синтаксичну теорію на логічній основі. Хоча в його концепції в багатьох випадках штучно перенесено лінгвістичні теорії німецьких і французьких лінгвістів, напрацювання дослідника стали певним кроком у розвитку вітчизняної мовознавчої науки. Структура складного речення уподібнювалася простому, деякі типи підрядних частин співвідносились із членами простого речення. М. І. Гречу належить започаткування морфологічної класифікації підрядних речень – на основі зіставлення з частинами мови (підрядні іменникові, прикметникові та ін.).

Вагомий внесок у розробку цих питань належить О. Х. Востокову, який на відміну від М. І. Греча будував синтаксичну теорію на слов'янському ґрунті. Підрядні речення він визначав як такі, що виступають у функції «означальних і додаткових слів», тобто другорядних членів речення [1, с. 171].

Ідея уподібнення підрядної частини члену простого речення набула розвитку в працях Ф. І. Буслаєва. Її дотримується й М. С. Поспелов, зазначаючи, що складнопідрядні – це речення, «у яких підрядна частина тільки виступає у функції розгорнутого члена» [7, с. 331].

Логіко-граматичний підхід до кваліфікації складнопідрядних речень, який своїми коренями сягає античної науки, набув широкого застосування. Таким чином, структуру складнопідрядного речення часто інтерпретують на тлі простого, типи підрядних частин визначають шляхом зіставлення з членами простого речення. Доречно тут згадати тлумачення підрядності В. В. Виноградовим: «... підрядністю речень називають таке поєднання (засобами підрядних сполучників і відносних слів) речень, за якого одне із поєднаних речень, що називається підрядним, або виконує функцію якого-небудь члена другого (головного) речення, або, в усякому випадку, знаходиться за змістом і за граматичними відношеннями в залежності від іншого (головного) речення» [2, с. 425].

Виникає дилема: речення складне, але в чому ж ця складність, коли в ньому просто один член речення має розгорнутий вигляд? Така розбіжність пов'язана з тим, що за аналізу до уваги беруть або тільки формальний бік, або ж враховують лише семантику речення. Не дивно, що виникають сумніви щодо визначення кордонів між простими конструкціями і складними. Думку про це знаходимо в «Граматиці – 80»: «Межа між простим реченням і складним реченням не завжди чітка. Є випадки, коли те саме речення може бути інтерпретоване і як просте, і як складне» [9, с. 461]. Тут же автори зазначають, що СПР нерозчленованої структури виявляють у своїй будові деякі ознаки простого речення і становлять певним чином перехідну зону від однієї синтаксичної одиниці до іншої [9, с. 467] (згадаймо аналогічну позицію про периферійність прислівних складнопідрядних речень в І. Р. Вихованця [3, с. 329]).

Трактування складнопідрядного речення як простого, у якому один чи декілька компонентів оформлені у вигляді цілих речень, знаходимо в Г. О. Золотової: «Якщо виключити деякі особливі випадки (з приєднувальними підрядними, з підрядними наслідку, з фразеологізованими зворотами тощо), можна стверджувати, що складнопідрядне речення дорівнює головному, у якому один чи декілька компонентів мають форму підрядних речень» [5, с. 322]. Таким чином, складнопідрядні речення, у тому числі займенниково-співвідносні, вирізняються з-поміж інших низкою характеристик.

Мета статті: дослідити структурно-семантичні особливості складнопідрядних займенниково-співвідносних речень, у яких функціонують підрядні частини з темпоральним значенням.

Завдання:

- 1) визначити структурні особливості складнопідрядних речень прислівно-корелятивного типу;
- 2) установити систему корелятивних пар, які беруть участь у формуванні темпоральної семантики;
- 3) проаналізувати семантичну різноманітність часових конструкцій;
- 4) вивчити вплив контактності/дистантності корелятивної пари на семантичні відтінки в позначенні часу дії;
- 5) з'ясувати закономірності функціонування темпоральних частин при дієслівних/недієслівних предикатах.

Складні речення з прислівно-корелятивним зв'язком, або займенниково-співвідносні СПР, – це речення, «у яких підрядна частина залежить від співвідносного займенникового слова головної частини, наповнюючи його відповідним семантичним змістом» [3, с. 336].

Досліджувані синтаксичні одиниці стоять осторонь інших типів речень нерозчленованої структури. Підґрунтям для виокремлення займенниково-співвідносних речень (далі – ЗСР) як специфічних конструкцій є такі риси, як: 1) наявність співвідносних прономінативних слів у головній частині, які виконують у ній функції члена речення і, крім того, накреслюють функціонально-семантичний тип ПЧ; 2) ПЧ не виступає поширювачем співвідносного слова, а посідає з ним одну синтаксичну позицію. У зв'язку з цим можна говорити про особливу структуру прономінативних речень, яка виявляється у функціонуванні номінативного блоку «співвідносне слово + підрядна частина» (фразова номінація, далі – ФН), що є засобом найбільш конкретного, суб'єктивного і функціонально багатого позначення.

Темпоральне значення у фразових номінаціях реалізується за допомогою таких корелятивних пар: *коли – тоді, тоді – як, доти – доки, доти – поки, поки – доки, відколи – відтоді, відтоді – як, відтоді – коли, поти – поки, коли – то, поки – то, скільки – стільки*. Наприклад: *Коли піднялися всі бійці і витягли озброєння, тоді підійшов, нарешті, і Хома, який в міру наближення його черги ставав усе тихішим, малопомітним* (О. Гончар); *Та лиш тоді я молодість забуду, Тоді замовкну, як помру* (В. Симоненко); *Поти ягнятка скачуть, поки матір бачать* (Нар. тв.).

3-поміж зазначених корелятивних пар є такі, для яких часове значення виступає морфологізованим, оскільки до їх складу входять прислівники із темпоральною семантикою: *тоді, коли, відтоді, відколи, доти, доки, поти, поки* тощо. Однак трапляються випадки, коли часове значення реалізується за допомогою формальних засобів з іншої групи. Наприклад, корелятивна пара *скільки – скільки* абстрактно є показником міри, однак у певному контексті може допомагати формуванню темпоральної характеристики, як-от: *Назви коханих у кожного народу є не лише національно вираженими, а й дуже давніми. І це природно. Адже скільки існує життя, стільки існує і кохання* (Культура слова). Безсумнівно, що семантики часу і міри тут тісно переплелися і невід’ємні одна від одної.

Більшість аналізованих одиниць з темпоральним значенням – речення симетричної структури, оскільки в них поєднуються співвідносні слова і семантично однорідні з ними сполучні засоби, тобто корелятивні пари будуються за принципом “відзеркалення”, наприклад: *тоді – коли, відтоді – відколи, поти – поки, доти – доки* тощо. Використання тієї чи тієї корелятивної пари допомагає реалізувати певне часове значення. Наприклад, поєднання засобів *відтоді – відколи, відтоді – як, відтоді – коли* має загальну семантику “з яких пір, з якого часу”. У традиційно виокремлюваній підрядній частині зазначається подія, що стала відправним або кінцевим моментом дії. Граматичним засобом вираження таких значень виступає і порядок компонентів складного речення. Так, у першому випадку (на позначення часового відліку) закономірною є інтерпозиція традиційної підрядної частини, коли на початок структури виноситься лише співвідносне слово: *Відтоді, коли в скрутний для села час треба було комусь репрезентувати владу, завжди хтось вносив пропозицію: – Юхим Довбня! Хай походить!* (І. Кириленко); *Перед хірургом лежав Орлюк. Відтоді, як чийсь добрі руки витягли його з води, минуло кілька днів* (О. Довженко). Коли ж дія головної частини передує дії, що названа у фразовій номінації, тобто для традиційної ПЧ характерна постпозиція, то корелятивна пара реалізує значення “кінцевий момент”: *Черниш не знав, який у них день, йому здавалося, що вже минуло дуже багато часу відтоді, як вони ведуть бої в Трансільванських Альпах* (О. Гончар); *Нічого тут не змінилося відтоді, як Володька привозив сюди влаштовувати старого* (О. Гончар).

Прислівники *поти, поки, доки, доти* історично, як відомо, виникли зі сполучень *до тех пор, по ту пору* тощо. З часом, зазнавши структурних змін, вони, однак, зберегли свою семантику. Виконуючи функцію співвідносних та сполучних слів, ці одиниці своїм значенням впливають і на всю синтаксичну структуру. Означаючи буквально “до яких пір, до якого часу”, вони позначають кінцевий часовий проміжок і виступають антонімічними щодо корелятивної пари *відтоді – як, відтоді – коли* в першому значенні (відправний момент). Цікаво, що зазначені корелятиви однаково яскраво реалізують своє значення як у безпосередньому контактуванні зі сполучними словами, так і при дистантному розташуванні. Наприклад: *Граф Потоцький наказав зачинити в них [кошарах] кріпаків-будівничих і тримати доти, поки не відшумлять іменини* (П. Наніїв); *Коли б у неї [Соломії] був серп або ніж, вона різала б його [каміш] доти, поки б він не поліг увесь або вона сама не впала трупом* (М. Коцюбинський). Більше половини від аналізованих одиниць темпоральних ФН становлять конструкції із прономінативом *тоді*. Зазначений корелятив утворює зв’язок із сполучними засобами *коли, як*, повідомляючи, що дія традиційної ПЧ передує дії в головній частині. Здійснюється відсилання до того часу, коли відбувалася (чи відбуватиметься) дія у межах ФН; вона стає мовби причиною, поштовхом для початку процесу в головній частині: *Прокинулися пани лише тоді, коли сонце піднялося над черепичними варшавськими дахами, залило світлом тісні вулиці і хлопнуло в широкі вікна палацу Браніцького* (П. Наніїв); – *Усі*

жовніри схизматики оце повтікали. Ті “лайдаки” вже одникували од полка й почали потроху втікати ще **тоді**, як ми верталися назад од Переяслава (І. Нечуй-Левицький).

Корелятивні пари *тоді – як, тоді – коли* в межах темпоральних ФН можуть функціонувати як у безпосередньому сусідстві, так і на відстані. Однак контактне розташування сприяє більш чіткому уявленню про час дії. Здійснити уточнення часового проміжку й загострити на ньому увагу допомагає функціонування підсилювально-видільних пре- (переважно) та постпозитивних (зрідка) часток. Наприклад: *Гаврило і Йонька опам'яталися тільки тоді, коли мотоцикли з німцями були вже далеко і хмара пилюки покрила їх* (Г. Тютюнник); *Аж коли вже ген-ген цегельні поминули, тоді тільки стали вилазити із своїх сховищ вітробалчани, та й – хто додому мерщій, а хто цікавий – таки на майдан спершу* (А. Головка).

Для темпоральних ФН характерні додаткові семантичні нашарування. Наявність того чи того відтінку в значенні пов'язана із специфікою корелятивних пар. Так, у реченнях із сполукою *відтоді – як* простежується причинова семантика, оскільки дія в традиційній ПЧ є відправним моментом і, у певному розумінні, причиною, поштовхом для дії в головній частині, наприклад: *На лихо, чоловік її [дочки], кравець, був страшенно цікавий і відтоді, як старий тесть оселився у його хаті, – на хвилинку не мав спокою* (М. Коцюбинський).

Корелятивні пари *доки – доки, поти – поки, доти – поки* найменшою мірою вразливі до другорядних значень, однак і з-поміж ФН з такими прономінативами можна спостерігати певні відтінки в семантиці. Наприклад:

- з відтінком причини: *Засідання не може бути продовжено доти, поки члени сейму арештовані* (П. Наніїв);

- з відтінком наслідку: *Хайка поти подавала гусарам вино та пиво, поки на смерть закохалася в Казанцева* (І. Нечуй-Левицький);

- з відтінком умови: *За дорогою в садку ловила вишня молочним цвітом перелітаючі бджоли й не пускала їх доти, доки вони з тих цвітів солодкий ніт не позлизували* (Л. Мартович).

Найбільш різноманітні в плані поєднання значень темпоральні ФН, у яких функціонують пари *тоді – коли, тоді – як*. Оскільки будь-яка дія виникає в часі, починається чи закінчується за певних умов, то закономірним є умовний відтінок майже у всіх ФН із зазначеними корелятами, як-от: *Шість штук я замовлю конче, а других б тоді, як напишеш свою думку* (М. Коцюбинський); *Сестри рідні тоді, як усі вийдуть заміж* (Нар. тв.); *Я можу вам позичити грошей; коли зможете вернути, тоді й вернете* (В. Винниченко). Інколи умовні, причинові, наслідкові нашарування так тісно переплітаються з часовим значенням, що важко однозначно визначити пріоритетні, наприклад: *Тоді дівка пишна, як заміж вийшла* (Нар. тв.); *Конкретніше – писемність виникає тоді, коли саме лише усне мовлення стає неспроможним задовольнити зрості й ускладнені потреби в спілкуванні, коли з'являється необхідність передавати мову на великі віддалі й фіксувати її в часі* (Г. Півторак).

Як бачимо, темпоральні ФН надзвичайно багаті в семантичному плані. Різноманітні вони і з погляду формально-синтаксичного. Зазначимо окремі аспекти, на які за аналізу звернено увагу.

1. Контактне/дистантне розташування корелятивної пари.

У ФН із часовою семантикою однаковою мірою вживається як безпосереднє, контактне розміщення співвідносного прономінатива із сполучним засобом, так і дистантне, наприклад: *Три роки минуло відтоді, як вона вперше зустрілася з Марком Загірним* (О. Гончар); *Роман після великоддя зовсім перестав тити і ні разу не заглядав в корчму. Поки він пив, поти він неначе заливав свою нудьгу, мов пожежу водою* (І. Нечуй-Левицький). Тісне контактування або ж, навпаки, функціонування корелятивної пари на відстані пов'язане з актуальним членуванням конструкції і зумовлене потребами спілкування.

2. Функціонування темпоральних номінативних блоків при дієслівних/недієслівних предикатах.

Слід відмітити, що з-поміж аналізованих одиниць тільки в незначній кількості випадків ФН із часовим значенням ужито при недієслівних присудках. Така тенденція спостерігається, зокрема, у творах усної народної творчості (найчастіше – у прислів'ях та приказках), де є

необхідність подати якісну предикатну характеристику, а не процесуальну, як-от: *Поки маненьке, поки й рідненьке* (Нар. тв.); *Доти старець плохий, поки собаки не обступлять, а тоді й кия візьме* (Нар. тв.). В інших жанрах конструкції з недієслівним предикатом трапляються рідко: *Люцій: Тоді, коли скликалися ті збори, Руфін ще справді був нехристиянин* (Леся Українка). Однак оскільки обставина часу, позицію якої посідає фразова номінація, дає часову характеристику процесу, то й предикати в аналізованих конструкціях переважно мають дієслівне вираження (найчастіше це – прості дієслівні присудки). Наприклад: *Замордований нічними привидами, Юзеф засинав аж на світанку і прокидався лише тоді, коли пані Лоська із Теклею кликали його обідати* (П. Наніів); *Голубить вас [представників “нового мистецтва”] гурман багатий, Та ви побліднете тоді, Коли вам доведеться стати Перед народом на суді!* (М. Рильський).

3. У межах блоку «прономінатив + ПЧ» можуть функціонувати елементи, що граматично й семантично пов'язані з його компонентами й ускладнюють структуру ФН. Підрядна частина у ФН формально зберігає вигляд речення з головними і другорядними членами, яке, у свою чергу, може поширюватись однорідними, відокремленими членами, вставними конструкціями і навіть іншими підрядними частинами. Такі ускладнені блоки неможливо перетворити в конструкції з одиничним обставинним поширювачем без втрати повноти інформації.

Наведемо приклади адвербіальних ФН, ускладнених різними елементами:

– з однорідними членами: *Єремія стривожився. Звістка була небезпечна. Це було тоді, як Богдан Хмельницький втік з сином Тимошем на Запорозжя й вже намовив Січ встати на Польщу* (І. Нечуй-Левицький); *І не лише тоді, коли зацвіте, запалає навесні скіфськими тюльпанами, замигтить ластівками та озветься жайворонком із піднебесся, – любить його і ось таким, по-жнив'яному звированим, закіптюженим, у хмарах трудової пилуки* (О. Гончар);

– із вставними словами: *Тільки, мабуть, коханню властива така щедрість, всепрощення, і тільки воно здатне повертати тобі інтерес і смак до життя, повертати їх навіть тоді, коли дійдеш межі, коли попереду вже, здається, морок і порожнеча* (О. Гончар); *Леся полюбила Сомка іще тоді, як він, було, носить її на руках і дарує їй то золоті сережки, то добре намисто* (П. Куліш);

– з відокремленими членами: *... І прокинулась лиш тоді, як стара їмость, лагідно торкаючись плеча, будила: – Марусе!.. Що се ти прийшла під церкву спати?.. Ото, господи!..* (Г. Хоткевич); *Але тоді, коли всі жиди обмежувалися переляканим мовчанням та жалісним зітханням, підкреслюючи своє несправедливе та безмірне мучеництво, Львов ішов далі* (І. Багряний);

– з іншою ФН у межах темпорального номінативного блоку: *– ... Але я не знаю, як повертатися на батьківщину. Тому дозвольте мені посидіти мовчки й слухати ваших мудрих слів доти, доки не прийде хвилина розповісти мені про те, що я знаю* (Ю. Яновський);

Отже, в межах займенниково-співвідносних речень функціонують блоки «співвідносне слово + підрядна частина», які семантично тотожні членам речення. Для вираження темпорального значення в таких конструкціях використовуються спеціальні корелятивні пари. Контактність / дистантність корелятивів, позиція підрядної частини щодо головної, наявність дієслівного / недієслівного присудка зумовлюють появу додаткових семантичних нашарувань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Академик В. В. Виноградов. Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова). – Изд-во моск. ун-та, 1958. – 400 с. 4
2. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения (на материале русского языка) // Вопросы грамматического строя. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 481 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 367 с. 38
4. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. – Донецьк: ТОВ «ВКФ«БАО», 2011. – 992 с.
5. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М.: Наука, 1973. – 351 с.

6. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.
7. Поспелов Н. С. О грамматической природе сложного предложения // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М.: Учпедгиз, 1950. – С. 321 – 338 с.
8. Поспелов Н. С. Развитие местоименно-соотносительных конструкций // Изменения в строе сложноподчиненного предложения. – М.: Наука, 1964. – С. 41 – 55.
9. Русская грамматика. – М.: Наука, 1982. – Т. II. Синтаксис. – 709 с.
10. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.
11. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Огаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси – структурно-семантичний аспект вивчення синтаксичних одиниць, функціонування синтаксичних конструкцій різних типів у творах письменників ХХ-ХХІ ст.

УДК 811.112'2-25

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРСОНАЖНОГО МОВЛЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМІВ)

Руслана ОРОБІНСЬКА (Суми, Україна)

У статті представлено результати вивчення структурно-семантичних особливостей спеціальних питальних речень у мовленні персонажів сучасних німецьких художніх фільмів. Спеціальне питальне речення розглядається в роботі як комунікативний тип речень, що відкриває інформаційну лауну та вживається з метою викликати мовленнєву реакцію співрозмовника. Структурні характеристики речень розглянуто через призму мовних та позамовних факторів, що впливають на їх вираження. Особливу увагу в статті зосереджено на вивченні спеціальних питальних речень зі зміненою синтаксичною будовою, тобто таких, структура та зміст яких відрізняється від норм, визначених класичною граматику. Результати дослідження змушують зробити висновки про те, що в персонажному мовленні для здійснення запиту інформації зазвичай використовуються непоширені структури спеціальних питальних речень. За структурною складністю реалізовані в персонажному діалозі спеціальні питальні речення поділяються на прості, складносурядні, складнопірядні, поліпредикативні та еліптичні. З метою надати змісту свого висловлювання експресивності, мовці змінюють структуру речення, вносячи у препозицію той член речення, який, на їхню думку, має основне інформаційне навантаження. Зміст спеціальних питальних речень визначається комунікативними намірами персонажів, їх емоційним станом та зацікавленістю у продовженні розмови.

Ключові слова: речення, спеціальне питальне речення, модель речення, питальне слово, порядок слів, головні члени речення, персонажне мовлення.

Оробинская Р.В. Специальные вопросительные предложения: структура и содержание (на материале персонажной речи немецких художественных фильмов).

В статье представлены результаты изучения структурно-семантических особенностей специальных вопросительных предложений в речи персонажей современных немецких фильмов. Специальное вопросительное предложение рассматривается в работе как коммуникативный тип предложений, которые открывают информационную лауну и используются с целью вызвать речевую реакцию собеседника. Структурные характеристики предложений изучаются сквозь призму языковых и внеязыковых факторов, влияющих на их синтаксическое выражение. Особое внимание в статье направлено на изучение специальных вопросительных предложений с измененной синтаксической организацией, то есть таких, структура и содержание которых отличается от норм классической грамматики. Результаты исследования заставляют сделать выводы о том, что в персонажном диалоге для реализации запроса информации как правило используются нераспространенные структуры специальных вопросительных предложений. За структурной сложностью реализованные в персонажном диалоге специальные вопросительные предложения разделяются на простые, сложносочиненные, сложноподчиненные, полипредикативные и эллиптические. С целью придать содержанию своего высказывания экспресивности, говорящие изменяют структуру предложения, внося в препозицию тот член предложения, который, по их мнению, имеет основную информационную нагрузку. Содержание специальных вопросительных предложений определяется коммуникативными намерениями персонажей, их эмоциональным состоянием и заинтересованностью в продолжении разговора.

Ключевые слова: специальное вопросительное предложение, модель предложения, вопросительное слово, порядок слов, главные члены предложения, персонажная речь.